

Aleksandra Puzyniak

Wpływ traktatu z Trianon na relacje węgiersko-słowackie

Wstęp

Współczesna Europa Środkowa jest regionem, w którym czynnik historyczny odgrywa znaczącą rolę w relacjach międzypaństwowych. Doskonałym tego przykładem są stosunki Węgier z krajami ościennymi, które naznaczone są zdarzeniami z drugiej połowy XIX w., a więc okresem, gdy władze ówczesnego Królestwa Węgier prowadziły intensywną madziaryzację mniejszości narodowych oraz pierwszej połowy XX w., gdy w wyniku postanowień traktatu z Trianon Budapeszt utracił ponad połowę swojego obszaru, a 3 mln 227 tys. Węgrów znalazło się poza granicami państwa. Ogromny wpływ na wzajemne relacje ma zwłaszcza traktat trianoński, który dla Madziarów nadal jest traumatycznym wspomnieniem i niezagojoną raną.

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie wpływu układu z Trianon na stosunki węgiersko-słowackie. Wybór Słowacji nie jest przypadkowy, bowiem na jej terenie żyje dziś blisko 460 tys. Węgrów, którzy znaleźli się na terenie Republiki w wyniku postanowień wspomnianego traktatu. Co ważne, jest to druga co do wielkości mniejszość węgierska w Basenie Karpackim. Ponadto jest to społeczność zwarta, zamieszkująca południowy obszar kraju wzdłuż granicy z Węgrami, prowadząca aktywną działalność polityczną i kulturową oraz pozostająca w silnych relacjach z macierzą. Wymienione wyżej czynniki oraz obawy Słowaków przed rewizjonistyczną polityką Budapesztu w okresie dwudziestolecia międzywojennego i na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, gdy budowali swoje niepodległe państwo sprawiły, że temat Trianon na trwałe wpisał się we wzajemne stosunki.

W publikacji autorka posłuży się metodą historyczną, która umożliwi przedstawienie genezy i konsekwencji układu podpisanego 4 VI 1920 r. w pałacu Grand Trianon w Wersalu. W pracy zostanie zastosowana również analiza dyskursu politycznego, która pozwoli na określenie znaczenia kwestii traktatu w stosunkach węgiersko-słowackich.

Wpływ traktatu z Trianon na relacje węgiersko-słowackie w latach 1920–1989

Dzień 4 VI 1920 r. to druga, obok bitwy pod Mohaczem (1526 r.), tragiczna data w historii Węgier. Tego dnia oficjalnie dla Budapesztu zakończyła się I wojna światowa, a Węgry zostały uznane za współwinne jej wybuchu. Owego dnia delegacji tego państwa w pałacu Grand Trianon w Wersalu podpisali traktat, w którym mocarstwa zachodnie niezwykle surowo obeszły się z Węgrami i mocno osłabiły je pod względem ekonomicznym, obronnym, demograficznym i terytorialnym¹. Zgodnie z postanowieniami układu, Budapeszt został zobowiązany do wypłacania przez trzydzieści lat reparacji wojennych, mógł posiadać jedynie armię ochotniczą, składającą się maksymalnie z 35 tys. żołnierzy, a dodatkowo jej uzbrojenie zostało mocno zredukowane. Najbardziej dotkliwe okazały się jednak straty terytorialne i ludnościowe – powierzchnia kraju zmniejszyła się z 282 tys. km² do 93 tys. km² (nie uwzględniając wasalnej przed I wojną światową Chorwacji), liczba ludności spadła z 18 mln 200 tys. do 7 mln 900 tys.², a poza granicami państwa znalazło się aż 3 mln 227 tys. Węgrów³. W wyniku nowego podziału najwięcej terenów zyskała Rumunia – 102 tys. km² i ponad 5 mln ludzi. Czechosłowacji przypadło ponad 62 tys. km² i 3,5 mln mieszkańców, Królestwu Serbów, Chorwatów i Słoweńców przyznano 20,5 tys. km² i półtora miliona ludności, zaś Austrii 4 tys. km² wraz z 200 tys. ludzi. Niewielki obszar przydzielono również Polsce i Włochom – odpowiednio 589 km² oraz 21 km kwadratowych⁴.

Poczucie osamotnienia, wielkiej krzywdy i ogromnej niesprawiedliwości towarzyszyło Węgom przez cały okres międzywojenny, a nadrzędnym celem polityki zagranicznej Budapesztu stał się rewizjonizm. Oczywiście działania na rzecz odzyskania utraconych ziem nie zostały podjęte w pierwszych powojennych latach, co wynikało ze znacznego osłabienia kraju oraz niesprzyjającej sytuacji międzynarodowej. Szansa na zrealizowanie tych planów pojawiła się niecałą dekadę później, na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych – Węgry rozpoczęły wówczas kooperację z państwami, dla których traktat kończący I wojnę światową rów-

¹ W skład węgierskiej delegacji wchodził minister zdrowia Ágost Benard oraz węgierski ambasador w Paryżu Alfréd Drasche-Lázár. Obaj politycy po złożeniu podpisów zrezygnowali z piastowanych urzędów i wycofali się z życia publicznego. Na Węgrzech 4 VI 1920 r. stał się dniem żałoby narodowej: w kościołach odbywały się msze święte w intencji ojczyzny, flagi zostały opuszczone do połowy masztu, a w Budapeszcie zorganizowano uroczysty przemarsz. A. Jach-Chrząszcz, *Motyw Trianon w węgierskiej polityce historycznej po 1989 roku*, Kraków 2020, s. 174; B. Góralczyk, *Węgry. Transformacja pokomunistyczna 1990–2003*, Warszawa 2003, s. 140.

² I. Romsics, *Historia Węgier*, Poznań 2018, s. 361.

³ B. Góralczyk, *Węgierski syndrom Trianon*, Warszawa 2020, s. 10.

⁴ I. Romsics, *op.cit.*

niez był „pokojowym dyktatem” lub z krajami, które prowadziły rewizjonistyczne działania. W tym gronie znalazły się przede wszystkim Niemcy oraz Włochy.

Pierwszym krajem, z którym Węgry nawiązały relacje, były dowodzone przez Benito Mussoliniego Włochy. W kwietniu 1927 r. Budapeszt i Rzym podpisały umowę o współpracy, a podczas jednego ze spotkań z włoskim przywódcą premier István Bethlen stwierdził, iż „kwestia czeska jest pierwsza w szeregu do rozwiązania” i tym samym wskazał, że „Górne Węgry” będą naczelnym celem rewizjonistycznej polityki⁵. Wypowiedzi szefa węgierskiego rządu, w których już wprost mówił o ponownej zmianie granicy oraz incydent z początku 1928 r., gdy austriaccy celnicy ujawnili przewóz broni z Włoch do Węgier sprawiły, że relacje Budapesztu z Pragą stawały się coraz bardziej napięte⁶. Dodatkowo niepokój czechosłowackich władz wzbudzały działania mniejszości węgierskiej, która domagała się nadania autonomii oraz podjęła współpracę ze społecznością niemiecką⁷. Warto odnotować, że głównym powodem, dla którego Węgrzy zdecydowali się na tę kooperację, były zbieżne cele: ówczesna społeczność niemiecka również wysuwała żądania przyznania samorządności mniejszościom mieszkającym na terenie Czechosłowacji.

Znaczne pogorszenie dwustronnych relacji możemy odnotować od drugiej połowy 1938 r. Od tego czasu węgierskie władze aktywnie wspierały żądania rodaków w nadaniu im autonomii na terenie Czechosłowacji, a pod koniec września 1938 r. premier Béla Imrédy wystosował notę do praskich władz, w której domagał się zwrócenia ziem zamieszkałych przez ludność węgierskojęzyczną⁸. Swoje stanowisko powtórzył podczas trójstronnego spotkania z Komarnie (węgiersko-słowacko-czeskie), a już 2 XI tego samego roku, na mocy tzw. pierwszego arbitrażu wiedeńskiego, do Węgier ponownie przyłączono część utraconych ziem, w tym Nitrę, Komarno i Koszyce, ale bez tak ważnej dla Węgrów Bratysławy⁹. Należy zaznaczyć, że rewizja postanowień traktatu z Trianon nie byłaby w tym czasie możliwa bez nawiązania ścisłej współpracy z Niemcami – Berlin kontrolował i wyrażał zgodę na kolejne przyłączenia ziem dokonywane przez ówczesne węgierskie władze.

⁵ B. Góralczyk, *op.cit.*, s. 201.

⁶ *Ibidem*.

⁷ A. Sylburska, *Kwestia mniejszości węgierskiej w Czechosłowacji, Rumunii i Jugosławii w okresie międzywojennym na łamach „Spraw Międzynarodowych” (1927–1939)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica 92” 2014, s. 154.

⁸ B. Góralczyk, *op.cit.*, s. 207.

⁹ Bratysława jest niezwykle ważnym miejscem dla Węgrów przede wszystkim ze względów historycznych. Obecna stolica Słowacji była bowiem była częścią Królestwa Węgier i miastem, w którym koronowano węgierskich władców, organizowano sejmiki szlacheckie oraz utworzono pierwszy węgierski uniwersytet. P. Bajda, *Słowacy – fenomen spóźnionej tożsamości*, <https://teologiapolityczna.pl/slowacka-tozsamosc-slowacy-fenomen-spoznionej-tozsamosci> (26 VI 2020); B. Góralczyk, *op.cit.*, s. 209-210.

Po zakończeniu II wojny światowej Węgry ponownie znalazły się w gronie państw przegranych, a Budapesztowi w 1947 r. kolejny raz zostały odebrane wszystkie obszary, które przedwojenne władze zdołały przyłączyć w ramach rewizjonistycznej polityki w latach 1938–1941. Koalicyjny węgierski gabinet próbował negocjować w sprawie zachowania dotychczasowych granic i w tym celu rządowa delegacja w kwietniu 1946 r. udała się do Moskwy. Rozmowy nie przyniosły jednak oczekiwanych rezultatów, więc Węgrzy szukali poparcia u Amerykanów i Brytyjczyków – również i w tym przypadku nie udało im się uzyskać korzystnych dla siebie deklaracji. Należy zaznaczyć, że węgierskie starania o utrzymanie dotychczasowego terytorium od samego początku były skazane na niepowodzenie, gdyż zwycięskie mocarstwa już wcześniej zdecydowały, że po zakończeniu działań wojennych w Europie Węgry powrócą do granic ustalonych w traktacie triańskim: „W Moskwie już w początkach 1945 r., jeszcze przed końcem wojny ustalono, iż po jej zakończeniu przywrócone zostaną granice z Trianon”¹⁰.

Kłęska, z jaką Węgrzy znowu musieli zmierzyć się po II wojnie światowej, nie wywołała już takich reakcji jak w 1920 r. – w stolicy nie odbyły się żadne protesty lub zgromadzenia, nie było też opuszczonych do połowy flag. Na niemal pół wieku temat Trianon zniknął w relacjach między Budapesztem a Pragą i, aby utrzymać taki stan rzeczy, władze Czechosłowacji przygotowały dekrety, które miały wyeliminować węgierską (a przede wszystkim niemiecką) obecność na swoich terenach. Szacuje się, że w wyniku postanowień zawartych w dekretach prezydenta Edvarda Beneša w latach 1947–1949 wymianą ludności zostało objętych około 70 tys. Słowaków i Węgrów. Co istotne, w przypadku węgierskich Słowaków wymiana miała charakter dobrowolny, zaś Węgrzy zamieszkujący Czechosłowację zostali zmuszeni do przesiedlenia lub pozbawieni majątków¹¹. Sytuacja mniejszości węgierskiej nieznacznie poprawiła się po 1948 r., gdy przywództwo w kraju przejęła Komunistyczna Partia Czechosłowacji – osobom węgierskiej narodowości ponownie przyznano obywatelstwo, jednak nie wiązało się to ze zwrotem skonfiskowanego majątku. Na niewielką skalę wprowadzono również możliwość posługiwania się językiem węgierskim w urzędach i szkołach, a także zezwolono na wydawanie węgierskojęzycznej prasy. Taki stan rzeczy nie trwał jednak długo i po 1968 r. ich położenie ponownie uległo pogorszeniu¹².

Pomimo wprowadzenia dekretów Beneša i związanych z nimi wysiedleniami, mniejszość węgierska na terenie Czechosłowacji w latach 1947–1989 nadal była niezwykle liczna i stanowiła ponad pół miliona mieszkańców. Choć skutki

¹⁰ Cyt. za: B. Góralczyk, *op.cit.*, s. 264.

¹¹ P. Bajda, *Miejsce mniejszości węgierskiej na słowackiej scenie politycznej*, [w:] *Mniejszości narodowe w państwach Unii Europejskiej. Stan prawny i faktyczny*, red. E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, Lublin 2013, s. 124.

¹² E. Pałka, *Problematyka mniejszości narodowych na Słowacji*, [w:] *Współczesna Słowacja. Sytuacja wewnętrzna i pozycja międzynarodowa*, red. E. Pałka, Wrocław 2010, s. 220.

traktatu z Trianon wciąż były odczuwalne, temat ten zupełnie zniknął z dwustronnych relacji. Było to jednak celowe działania komunistycznych władz, które w ten sposób chciały uniknąć spornych kwestii i, tym samym, ewentualnego pogorszenia wzajemnych relacji. Warto podkreślić, że motyw trianoński został zmarginalizowany również w węgierskim życiu politycznym i naukowym.

Wpływ traktatu trianońskiego na relacje węgiersko-słowackie po 1989 roku

Przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku w Europie Środkowej to czas przemian politycznych, ekonomicznych i społecznych. Upadek reżimów komunistycznych oraz przejęcie władzy przez demokratyczne gabinety spowodowały, że kraje tego regionu na nowo musiały zdefiniować kierunki polityki wewnętrznej i zagranicznej. Zmiana ustroju sprawiła także, że na początku lat dziewięćdziesiątych odżyło wiele sporów i konfliktów, które na niemal pół wieku zostały uśpione przez komunistycznych przywódców. Traktat z Trianon oraz związana z nim problematyka mniejszości węgierskiej z całą stanowczością wpisywała się w ten obszar.

O tym, że temat Trianon będzie odgrywał istotną rolę w działaniach nowego węgierskiego gabinetu świadczyły założenia programowe konserwatywnego rządu kierowanego przez Józsefa Antalla. To właśnie kwestia węgierskiej diaspory, obok integracji ze strukturami euroatlantyckimi i nawiązania dobrych relacji z krajami regionu, stała się jednym z kluczowych zadań do zrealizowania¹³.

Węgierski rząd konsekwentnie wypełniał swój program, co potwierdza wydarzenie z marca 1990 r. József Antall wygłosił wówczas przemówienie, w którym zaznaczył, iż pragnie być premierem nie tylko dla Węgrów mieszkających w kraju, ale także dla rodaków żyjących poza granicami państwa. Podkreślił również, że warunkiem dobrych relacji z najbliższymi sąsiadami jest poszanowanie przez nich praw węgierskiej społeczności: „Żadne cele pragmatyczne nie powinny wpłynąć na poczucie odpowiedzialności za węgierskie mniejszości narodowe. Z żadnym sąsiednim krajem nie możemy utrzymywać dobrych stosunków międzypaństwowych, jeśli nie przestrzega on praw człowieka i praw mniejszości węgierskich (...). W duchu i uczuciach chciałbym być premierem piętnastu milionów Węgrów”¹⁴. Wypowiedź József Antall wywołała wiele emocji i kontrowersji w regionie, a do jego słów odnieśli się również Węgrzy żyjący poza granicami

¹³ A. Sadecki, *Długi cień Trianon. Węgierskie zmagania z przeszłością*, „Punkt Widzenia” 2020, nr 80, s. 13.

¹⁴ Cyt. za: K. Gawron-Tabor, *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie integracji europejskiej w latach 1989–2009*, Toruń 2013, s. 119.

państwa. Jednym z nich był Miklós Duray¹⁵, polityk mieszkający w Czechosłowacji: „Ani jako wyborca, ani jako członek parlamentu nie wyraziłem publicznie swej opinii, ze względu na szacunek względem pana Antalla... Muszę jednak powiedzieć, że jako obywatel czechosłowacki mam zobowiązania wobec instytucji czechosłowackich – i tam też mam swojego premiera”¹⁶.

Problematyka mniejszości węgierskiej oraz kwestia traktatu z Trianon stała się wyraźnie widoczna w słowackim życiu politycznym i społecznym po 1992 r. W ramach istnienia wspólnego z Czechami państwa, Węgrzy nie byli istotną pod względem wielkości mniejszością i stanowili zaledwie 3% ogółu społeczeństwa¹⁷. Sytuacja diametralnie zmieniła się po utworzeniu niepodległej Słowacji, gdyż ich udział wzrósł do 10,8% – w państwie, w którym ogół ludności wynosił 5 mln 274 tys. osób, mniejszość węgierska liczyła aż 567 tys. 296 osób¹⁸. W zaistniałej sytuacji nie powinien dziwić fakt, że w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych Słowacy obawiali się ewentualnych roszczeń terytorialnych ze strony Budapesztu – przemawiały za tym nie tylko wielkość społeczności węgierskiej na terenie Republiki, lecz także długie tradycje państwowe Węgrów i doświadczenia okresu międzywojennego. Zaniepokojenie potęgował również ich negatywny stosunek do nowo powstałego państwa słowackiego – członkowie społeczności węgierskiej obawiali się, że po rozpadzie Czechosłowacji Bratysława nie będzie w należyтым stopniu przestrzegać ich praw, a wśród słowackiego społeczeństwa nastąpi wzrost nacjonalistycznych nastrojów. Potwierdzeniem tego stanowiska było zachowanie węgierskich posłów, którzy opuścili parlament podczas głosowania nad deklaracją o suwerenności Republiki¹⁹. Takie gesty i zachowania w tym czasie były szczególnie drażliwe i niepokojące dla Słowaków, którzy w tym czasie nie tylko budowali własne, niepodległe państwo, ale też poszukiwali swojej tożsamości narodowej.

Niepokój Słowaków przed powrotem do rewizjonistycznej polityki znacznie zmalał po wypowiedzi Józsefa Antalla z 1992 r. Podczas konferencji prasowej

¹⁵ Miklós Duray jest jednym z czołowych polityków mniejszości węgierskiej na Słowacji. Polityczną działalność rozpoczął pod koniec lat 60. ubiegłego wieku i był jednym z sygnatariuszy „Karty 77”. Pod koniec lat siedemdziesiątych stanął na czele Komitetu Obrony Praw Mniejszości Węgierskiej w Czechosłowacji (*Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu – VOPMM*), od 1989 r. przewodniczył Niezależnej Inicjatywie Węgierskiej (*Maďarska nezavisla inicijativa – MNI*), a na początku 1990 r. został przewodniczącym partii o nazwie Wspólnota.

¹⁶ Cyt. za: B. Góralczyk, *Węgry. Transformacja...*, s. 150.

¹⁷ R. Zenderowski, P. Bajda, *Polityka etniczna Słowacji*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015, s. 432.

¹⁸ https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/bd447dc5-c417-48d6-89e1-0a2d60053cf6/Table_10_Population_by_nationality_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=kojGfKx&CVID=kojGfKx&CVID=kojGfKx (23 VI 2020).

¹⁹ L. Kopeček, *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*, Brno 2007, s. 449.

węgierski premier zapewnił, że jego gabinet nie zamierza przeprowadzać rewizji granic, a każdy członek rządu, który nie podziela jego zdania, powinien zrezygnować ze sprawowanego urzędu²⁰. Nie wszyscy jednak zgodzili się z tym oświadczeniem, a jednym z przeciwników był podsekretarz w Ministerstwie Obrony Narodowej – Ernő Raffay. Wkrótce po wystąpieniu Józsefa Antalla zrezygnował z piastowanego stanowiska i w jednej ze swych książek napisał: „Tak, trzeba odgórnie zrewidować decyzje z Trianon” oraz wspominał o „prześladowanych” węgierskich społecznościach. Należy równocześnie zaznaczyć, że ewentualne zmiany granic nie były popierane przez węgierskie społeczeństwo, a potwierdzają to przywoływane przez Bogdana Góralczyka wyniki badań: „(...) Podczas kolejnych badań, w 1992 r. aż dwie trzecie badanych całkowicie odrzucało myśl o rewizji granic, a spośród pozostałych, którzy nie wykluczyli takiej możliwości, aż 97 proc. opowiedziało się za pokojowym rozstrzygnięciem tego problemu”²¹. Kwestia nienaruszalności granic została ostatecznie rozstrzygnięta w 1995 r. wraz z podpisaniem w Paryżu „Układu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy” – zgodnie z jego postanowieniami, obie strony rzekły się wszelkich roszczeń terytorialnych²².

Temat Trianon oraz potrianońskiej mniejszości ponownie pojawił się w 2001 r., gdy parlament w Budapeszcie przyjął Ustawę o Statusie Węgra, zwaną również Kartą Węgra (pełna nazwa „Ustawa LXII z 2001 r. o Węgrach zamieszkających w krajach sąsiednich”)²³. Dokument był skierowany do ludności węgierskiej zamieszkującej Kotlinę Karpacką i nadawał jej szereg przywilejów. Karta przewidywała m.in.: możliwość podejmowania pracy na terenie Węgier bez specjalnych zezwoleń na okres trzech miesięcy w ciągu jednego roku z prawem do bezpłatnego korzystania z opieki medycznej, prawo do bezpłatnych studiów na obszarze Węgier oraz wsparcie finansowe dla rodzin, które w państwach ościennych zdecydowały się na posłanie swoich dzieci do szkół z wykładowym językiem węgierskim²⁴. Rozwiązania zapisane w Kartce spotkały się z ostrym sprzeciwem ze strony władz w Bratysławie, które zarzuciły węgierskiemu rządowi ingerencje w sprawy wewnętrzne i brak dwustronnych konsultacji przed wprowadzeniem

²⁰ P. Sula, *Mniejszość węgierska w stosunkach słowacko-węgierskich po 1989 roku*, [w:] *Współczesna Słowacja...*, s. 285.

²¹ Cyt. za: B. Góralczyk, *op.cit.*, s. 147, 151.

²² T. Kopyś, *Polityka obrony mniejszości narodowych i polityka zagraniczna Węgier. Casus Karty Węgra w stosunkach węgiersko-słowackich i węgiersko-rumuńskich*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2012, nr 1, s. 179.

²³ W latach 1998–2002 władzę na Węgrzech sprawował koalicyjny rząd, w skład którego wchodziły trzy partie: Fidesz, Węgierskie Forum Demokratyczne (*Magyar Demokrata Fórum* – MDF) oraz Niezależna Partia Drobnych Posiadaczy (*Független Kisgazdapárt* – FKGP). Premierem przez cały okres kadencji był Viktor Orbán, A. Czyż, S. Kubas, *Doświadczenia węgierskiej transformacji ustrojowej – od Jánoša Kádára do Viktora Orbána*, Katowice 2011, s. 73.

²⁴ *Act LXII of 2001 on Hungarians living in neighbouring countries*, 19 VI 2001.

dokumentu²⁵. Ponadto w lutym 2002 r. słowacki parlament przyjął rezolucję, w której zażądał przeprowadzenia zmian zapisów Karty oraz zaznaczył, że rozwiązania wprowadzone w dokumencie są niezgodnie ze słowackim prawem i europejskimi normami. W zaistniałej sytuacji węgierskie władze próbowały negocjować w sprawie ustawy, jednak Bratysława nie wykazywała dużego zaangażowania w rozwiązanie sporu, a świadczy o tym przygotowana z pięciomiesięcznym opóźnieniem lista zarzutów wobec Karty Węgry oraz nieudana próba powołania słowacko-węgierskiej grupy specjalistów, której celem miało być sprawdzanie zgodności zapisów ustawy z rozwiązaniami unijnymi. Rząd Słowacji nie wyraził również chęci podpisania ugody, choć podobny dokument udało się podpisać między Budapesztem a Bukaresztem²⁶. Sporu o Kartę nie zażegnano nawet po 2003 r., gdy rząd Pétera Medgyessyego wycofał się z najbardziej krytykowanych przez Bratysławę zapisów – zrezygnowano z możliwości zatrudnienia na terenie Węgier, na plan pierwszy wysunięto programy wsparcia finansowego dla organizacji kulturalnych i oświatowych skupiających mniejszość węgierską oraz wykreślono termin „zjednoczony naród węgierski”²⁷. Zmiany w ustawie nadal nie były wystarczające dla Słowacji, co potwierdza wypowiedź ówczesnego premiera Mikuláša Dziuindy: „Na Słowacji będą obowiązywać wyłącznie prawa Republiki Słowackiej, a po wejściu kraju do Unii Europejskiej również prawodawstwo unijne. Natomiast każdą próbę narzucania ustawodawstwa innego państwa będziemy traktować jako ingerencję w nasze wewnętrzne sprawy... Rząd powstrzyma eks-terytorialne i dyskryminacyjne skutki tej ustawy na naszym terytorium”²⁸.

Znaczenie kwestii Trianon w relacjach między Bratysławą a Budapesztem ponownie wzrosło po 2010 r., gdy premierem Węgier po raz drugi został Viktor Orbán. Jednym z najważniejszych zadań jego gabinetu były bowiem odbudowa polityki historycznej oraz poprawa więzi z rodakami żyjącymi poza granicami kraju.

Już w maju 2010 r., a więc zaledwie miesiąc po objęciu władzy przez koalicję Fidesz i Chrześcijańsko-Demokratyczną Partię Ludową, węgierski parlament znowelizował ustawę o obywatelstwie. Nowy dokument znacznie uprościł procedurę nadawania obywatelstwa, a o jego przyznanie mogą ubiegać się osoby, których przodkowie byli obywatelami Węgier i które wykażą się znajomością języka węgierskiego. Ponadto zniesiono obowiązek osiedlania się na terenie kraju oraz zrezygnowano ze zdawania obowiązkowego wcześniej egzaminu²⁹. Jednakże, jak zaznacza Dominik Héjj, petent nadal jest trzykrotnie sprawdzany pod „względem administracyjnym, bezpieczeństwa publicznego oraz bezpieczeństwa narodo-

²⁵ T. Kopyś, *op.cit.*

²⁶ *Ibidem*, s. 180.

²⁷ B. Góralczyk, *op.cit.*, s. 159.

²⁸ Cyt. za: *ibidem*, s. 160.

²⁹ Z. Semjén, *Węgierska polityka narodowa i Węgrzy żyjący poza granicami kraju*, [w:] *Węgrzy – co tam się dzieje*, red. R. Jankowski, Warszawa 2013, s. 519.

wego³⁰. Nowa ustawa nie spotkała się z przychylnym przyjęciem państw regionu, zwłaszcza ze strony Słowacji, która zarzuciła Budapesztowi brak przeprowadzenia konsultacji przed przyjęciem znowelizowanej ustawy. Co więcej, w odpowiedzi na rozwiązania przyjęte przez węgierski rząd, gabinet Roberta Ficy wprowadził ustawę, w myśl której osoby przyjmujące obywatelstwo innego kraju, utracą obywatelstwo Słowacji³¹. W 2020 r. pojawiła się jednak szansa na zażegnanie impasu w sprawie podwójnego obywatelstwa, ponieważ premier Słowacji Igor Matovič zapowiedział zniesienie ustawy wprowadzonej przez swojego poprzednika³².

Kolejnym krokiem podjętym tuż po zwycięskich wyborach było ustanowienie 4 VI Dniem Jedności Narodowej³³. Od 2010 r. jest to zatem święto państwowe, które ma nie tylko przypominać o Trianon, ale również jest symbolicznym dniem „jedności” ze wszystkimi Węgrami, którzy w wyniku postanowień tego traktatu znaleźli się poza granicami ojczyzny: „Zgromadzenie Narodowe oświadcza, że wszyscy członkowie i wspólnoty Węgrów pod rządami kilku państw są częścią zjednoczonego narodu węgierskiego, którego jedność ponad granicami państwowymi jest rzeczywistością, a jednocześnie decydującym elementem tożsamości osobistej i wspólnotowej Węgrów³⁴. Wart uwagi jest fakt, iż traktat z Trianon został nazwany w ustawie „dyktatem pokojowym”.

Odniesienie do Węgrów żyjących poza granicami kraju odnajdujemy również w obowiązującej od 1 stycznia 2012 r. nowej konstytucji. W rozdziale „Postanowienia ogólne”, w artykule „D)” zaznaczono, iż to na państwie węgierskim spoczywa obowiązek realizowania polityki narodowej, ochrony praw ludności węgierskiej żyjącej poza granicami ojczyzny oraz utrzymywania ich więzi z Węgrami żyjącymi na terenie kraju: „Państwo Węgierskie, mając na uwadze jedność narodu węgierskiego, jest odpowiedzialne za los Węgrów żyjących poza granicami kraju, pomaga w podtrzymywaniu i rozwijaniu lokalnych wspólnot, wspiera dążenia do zachowania tożsamości węgierskiej, realizowania praw jednostkowych i wspólnotowych, ustanawiania samorządów lokalnych, rozwoju na ziemi rodzimej, a także zachęca obywateli do nawiązywania współpracy ze sobą nawzajem, jak również z państwem węgierskim³⁵. Zapis o odpowiedzialności Węgiei za los rodaków

³⁰ D. Héjj, *Węgierska diaspora i polityka narodowościowa jako element rywalizacji politycznej na Węgrzech*, [w:] *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, red. H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek, Lublin 2018, s. 237.

³¹ L. Szymanowska, *The implementation of the Hungarian citizenship law*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2011-02-02/implementation-hungarian-citizenship-law> (9 VII 2020).

³² V. Józwiak, *Pamięć i polityka – znaczenie Trianon dla Węgiei*, „Biuletyn PISM”, nr 117 (2049), s. 2.

³³ D. Héjj, *Sto lat węgierskiego żalu i wykluczenia. Budapeszt rozdrapuje traumę traktatu uznane-go za zdradę Zachodu*, https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1481158,wegry-traktat-w-trianon-100-rocznica.html?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter (8 VII 2020).

³⁴ 2010. évi XLV. törvény a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről.

³⁵ *Ustawa zasadnicza Węgiei*, tłum. J. Snopek, Warszawa 2012.

mieszkających poza ojczyzną został krytycznie przyjęty przez Bratysławę. Rząd Słowacji uznał bowiem, że w ten sposób Budapeszt wspiera swoich rodaków w uzyskaniu praw kolektywnych oraz potraktował ów zapis jako sprzeczny z europejskimi regulacjami, ponieważ uznaje: „za europejski standard model ochrony mniejszości polegający na zagwarantowaniu praw osobom należącym do mniejszości narodowych jako części praw przynależnych indywidualnie człowiekowi i obywatelowi, a nie określonej grupie kulturowej bądź etnicznej”³⁶. Stanowisko słowackich władz poparła Komisja Wenecka, która w swojej opinii zaznaczyła, iż kwestia ochrony praw mniejszości „spoczywa przede wszystkim na państwie, w którym one zamieszkują”³⁷.

Kwestie sporne wynikające z traktatu z Trianon widocznie są również na poziomie lokalnym i, co istotne, nierzadko przenoszone są na poziom między-państwowy. Konflikty najczęściej toczą się wokół pomników, które upamięniają postaci niezwykle ważne dla Słowaków lub dla Węgrów. Jak zauważa Radosław Zenderowski, „Szczególnie znamienym aspektem ‘debaty historycznej’ jest jej wymiar pozawerbalny, związany ze stawianiem pomników. Stanowią one bowiem znaczący wyraz narodowej tożsamości (nieabstrakcyjny, utrwalony w formie architektonicznej wpisanej w konkretną przestrzeń), a także – w pewnym sensie – są wyznacznikiem prawa symbolicznej własności danego terytorium”³⁸. „Wojna pomnikowa”, jak nazywa ją Radosław Zenderowski, występowała najczęściej na poziomie lokalnym, choć zdarzały się przypadki, iż miejscowa społeczność była wspierana przez władze wyższego szczebla³⁹. Z takim zjawiskiem można spotkać się w przygranicznym Komárnie (węg. Komárom), które 4 VI 1920 r. zostało podzielone na część węgierską i słowacką. Obecnie w słowackiej części miasta osoby deklarujące narodowość węgierską stanowią 69% społeczeństwa⁴⁰.

Spór o Komárno wybuchł w sierpniu 2009 r., gdy prezydent Węgier László Sólyom zapowiedział swoje przybycie do miasta, by dokonać uroczystego odsłonięcia pomnika Świętego Stefana – patrona Węgier. Jednak zgody na przyjazd węgierskiej głowy państwa nie wyraziło słowackie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, gdyż odsłonięcie pomnika przypadało w rocznicę wkroczenia wojsk Układu Warszawskiego do Czechosłowacji – 20–21 VIII. Dla strony słowackiej wizyta prezydenta Węgier w tym dniu była nie do przyjęcia, ponieważ w „Operacji

³⁶ Cyt. za: M. Gniazdowski, A. Sadecki, *Konstytucja nowych Węgier – implikacje krajowe i regionalne*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2011-07-29/konstytucja-nowych-wegier-implikacje-krajowe-i-regionalne> (12 VII 2020).

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Cyt. za: R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się... Słowacka tożsamość narodowa w dyskursie politycznym Republiki Słowackiej (1989–2004)*, Warszawa 2007, s. 274.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ A. Szekely, *Multicultural Challenges in The Cross-Border Twin City of Komarom/Komarno (HU/SK)*, [w:] *European Multiculturalism as a Challenge – Policies, Successes and Failures*, red. W. Janicki, Lublin, s. 211.

Dunaj” brali udział również żołnierze Węgierskiej Armii Ludowej. Ostatecznie prezydent László Sólyom odwołał swoją wizytę i pojawił się jedynie na moście nad Dunajem, które łączy dwie części miasta. Oświadczył też, że nie stanowi, jak zaznaczono w nocie dyplomatycznej, żadnego zagrożenia dla bezpieczeństwa kraju oraz podkreślił, że słowackie służby zostały poinformowane o jego przyjeździe z dwumiesięcznym wyprzedzeniem⁴¹. Z kolei ówczesny premier Republiki, Robert Fico stwierdził, że wizyta prezydenta Węgier była „prowokacją” i mogła przyczynić się do wzrostu nacjonalistycznych zachowań w obydwu państwach⁴².

Podsumowanie

Podpisany 4 VI 1920 r. traktat z Trianon na trwałe wpisał się w relacje węgiersko-słowackie. W latach międzywojennych wywoływał wiele napięć i konfliktów, głównie z powodu dążeń mniejszości węgierskiej do uzyskania autonomii oraz rewizjonistycznej polityki przedwojennych władz w Budapeszcie. Po latach komunistycznego reżimu, kwestia traktatu ponownie powróciła we wzajemnych stosunkach na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku – w tym czasie wśród Słowaków na nowo odżyły niepokoje dotyczące ewentualnych roszczeń terytorialnych ze strony Węgrów. Obawy wywoływała także niezwykle liczna mniejszość węgierska, która znalazła się na terenie Republiki w wyniku postanowień traktatu – zaniepokojenie władz w Bratysławie budziły przede wszystkim jej silnie relacje z macierzą oraz niezwykle aktywność polityczna i kulturalna, jaką Węgrzy prowadzili na terenie Republiki. Napięcia we wzajemnych relacjach wywoływała również polityka władz w Budapeszcie wobec rodaków żyjących poza granicami kraju, a doskonałym tego przykładem jest Karta Węgry, nowelizacja ustawy o przyznawaniu węgierskiego obywatelstwa oraz konstytucyjny zapis o opiece nad Węgrami żyjącymi poza ojczyzną. Należy jednak zauważyć, iż po 2014 r. kwestia Trianon i potrianońskiej mniejszości wywołuje coraz mniej negatywnych emocji. Z całą pewnością wynika to z faktu, iż miejsce traktatu zajmuje bieżąca problematyka i podobne stanowiska wobec międzynarodowych wydarzeń (np. w kwestii kryzysu migracyjnego) oraz znaczny wzrost współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej. Ponadto od marca 2020 r., wraz z objęciem władzy na Słowacji przez Igora Matoviča, stosunki między Budapesztem i Bratysławą znacznie się poprawiły. Dowodem jest pierwsza od kilku lat wizyta słowackiego premiera na Węgrzech w czerwcu tego roku oraz wpis, jaki zamieścił

⁴¹ *Slováci zakázali vstup maďarskému prezidentovi. Ten návštevu odvolal*, https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/slovaci-zakazali-vstup-madarskemu-prezidentovi-ten-navstevu-odvolal.A090821_153827_zahranicni_stf (15 VII 2020).

⁴² *Ibidem; Fico kitiltotta Sólyom Lászlót Szlovákiából*, https://index.hu/belfold/2009/08/21/nem_ajanljak_a_szlovakok_solyomnak_hogy_revkomaromba_utazzon/ (15 VII 2020).

w rocznicę podpisania traktatu na jednym z portali społecznościowych – premier Matovič w języku węgierskim przeprosił w nim Węgrów za krzywdy, jakie odnieśli w związku z zakazem posługiwania się ojczystym językiem. Tego samego dnia w Bratysławie spotkał się również z przedstawicielami mniejszości węgierskiej⁴³.

Abstract

Aleksandra Puzyniak

The influence of the Treaty of Trianon on Hungarian-Slovak relations

In modern Central Europe there is still no shortage of countries whose mutual relations largely determine historical experience, and more specifically a different interpretation and assessment of events from the past. An excellent example of this is Hungary's relations with neighboring countries, which are marked by events from the second half of the nineteenth century, i.e. the period when the authorities of the then Kingdom of Hungary conducted intensive Magyarization of national minorities and the first half of the twentieth century, as a result of the provisions of the Trianon Treaty, Budapest lost more than half of its area, and 3,227 million Hungarians were outside the country. The Trianon Treaty, which is still a traumatic memory and an unhealed wound, has a great impact on mutual relations.

This article presents the impact of the Trianon Treaty on Hungarian-Slovak relations. Currently, 460,000 Hungarians live in Slovakia, who found themselves in the Republic as a result of the provisions of the said treaty. Importantly, it is the second-largest Hungarian minority in the Carpathian Sea Basin. In addition, it is a compact community, inhabiting the southern area of the country along the Hungarian border, conducting active political and cultural activities, and remaining in strong relations with their motherland. The abovementioned factors and fears of the Slovaks against the revisionist policy of Budapest in the interwar period and in the early 1990s meant that the topic of Trianon permanently inscribed in mutual relations.

Keywords: Hungary, Slovakia, treaty of Trianon

⁴³ *Zasmiali sme sa a bolo to aj konštruktívne, povedal Matovič o návšteve Maďarska*, <https://dennikslovensko.sk/45541/zasmiali-sme-sa-a-bolo-to-aj-konstruktivne-povedal-matovic-onavsteve-madarska/> (16 VII 2020).

References

- Act LXII of 2001 on Hungarians living in neighbouring countries*, 19 June 2001.
- Bajda, P., *Miejsce mniejszości węgierskiej na słowackiej scenie politycznej*, [in:] *Mniejszości narodowe w państwach Unii Europejskiej. Stan prawny i faktyczny*, eds. E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, Lublin 2013.
- Bajda, P., *Słowacy – fenomen spóźnionej tożsamości*, <https://teologiapolityczna.pl/slowacka-tozsamosc-slowacy-fenomen-spoznionej-tozsamosci>.
- Czyż, A., Kubas, S., *Doświadczenia węgierskiej transformacji ustrojowej – od Jánośa Kádára do Viktora Orbána*, Katowice 2011.
- Fico kitiltotta Sólyom Lászlót Szlovákiából*, https://index.hu/belfold/2009/08/21/nem_ajanjak_a_szlovakok_solyomnak_hogy_revkomaromba_utazzon/.
- Gawron-Tabor, K., *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie integracji europejskiej w latach 1989–2009*, Toruń 2013.
- Gniazdowski, M., Sadecki, A., *Konstytucja nowych Węgier – implikacje krajowe i regionalne*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2011-07-29/konstytucja-nowych-wegier-implikacje-krajowe-i-regionalne>.
- Góralczyk, B., *Węgierski syndrom Trianon*, Warszawa 2020.
- Góralczyk, B., *Węgry. Transformacja pokomunistyczna 1990–2003*, Warszawa 2003.
- Héj, D., *Sto lat węgierskiego żalu i wykluczenia. Budapeszt rozdrapuje traumę traktatu uznanego za zdradę Zachodu*, https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1481158,wegry-traktat-w-trianon-100-rocznica.html?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter.
- Héj, D., *Węgierska diaspora i polityka narodowościowa jako element rywalizacji politycznej na Węgrzech*, [in:] *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, eds. H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek, Lublin 2018.
- Jach-Chrzęszcz, A., *Motyw Trianon w węgierskiej polityce historycznej po 1989 roku*, Kraków 2020.
- Jóźwiak, V., *Pamięć i polityka – znaczenie Trianon dla Węgier*, „Biuletyn PISM”, nr 117 (2049).
- Kopeček, L., *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*, Brno 2007.
- Kopyś, T., *Polityka obrony mniejszości narodowych i polityka zagraniczna Węgier. Casus Karty Węgry w stosunkach węgiersko-słowackich i węgiersko-rumuńskich*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2012, nr 1.
- Pałka, E., *Problematyka mniejszości narodowych na Słowacji*, [in:] *Współczesna Słowacja. Sytuacja wewnętrzna i pozycja międzynarodowa*, ed. E. Pałka, Wrocław 2010.
- Romsics, I., *Historia Węgier*, Poznań 2018.
- Sadecki, A., *Długi cień Trianon. Węgierskie zmagania z przeszłością*, „Punkt Wiedzenia” 2020, nr 80.

- Semjén, Z., *Węgierska polityka narodowa i Węgrzy żyjący poza granicami kraju*, [in:] *Węgry – co tam się dzieje*, ed. R. Jankowski, Warszawa 2013.
- Slováci zakázali vstup maďarskému prezidentovi. Ten návštevu odvolal*, https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/slovaci-zakazali-vstup-madarskemu-prezidentovi-ten-navstevu-odvolal.A090821_153827_zahranicni_stf.
- https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/bd447dc5-c417-48d6-89e1-0a2d-60053cf6/Table_10_Population_by_nationality_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=kojGfKx&CVID=kojGfKx&CVID=kojGfKx.
- Sula, P., *Mniejszość węgierska w stosunkach słowacko-węgierskich po 1989 roku*, [in:] *Współczesna Słowacja. Sytuacja wewnętrzna i pozycja międzynarodowa*, ed. E. Pałka, Wrocław 2010.
- Sylburska, A., *Kwestia mniejszości węgierskiej w Czechosłowacji, Rumunii i Jugosławii okresie międzywojennym na łamach „Spraw Międzynarodowych” (1927–1939)*, „Acta Universitatis Lodzianae. Folia Historica” 2014, vol. 92.
- Szekely, A., *Multicultural Challenges in The Cross-Border Twin City of Komárom/Komarno (HU/SK)*, [in:] *European Multiculturalism as a Challenge – Policies, Successes and Failures*, ed. W. Janicki, Lublin.
- Szymanowska, L., *The implementation of the Hungarian citizenship law*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2011-02-02/implementation-hungarian-citizenship-law>.
- Ustawa zasadnicza Węgier*, translated by J. Snopek, Warszawa 2012.
- Zasmiali sme sa a bolo to aj konštruktívne, povedal Matovič o návšteve Maďarska*, <https://dennikslovensko.sk/45541/zasmiali-sme-sa-a-bolo-to-aj-konstruktivne-povedal-matovic-o-navsteve-madarska/>.
- Zenderowski, R., Bajda, P., *Polityka etniczna Słowacji*, [in:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, eds. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015.
- Zenderowski, R., *Nad Tatrami błyska się... Słowacka tożsamość narodowa w dyskursie politycznym Republiki Słowackiej (1989–2004)*, Warszawa 2007.
2010. évi XLV. törvény a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről.

Aleksandra Puzyniak – mgr stosunków międzynarodowych, doktorantka w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. ORCID: 0000-0002-6969-4632